

УДК 371.4

С. А. ЛИТВИНЕНКО

м. Рівне

ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В КОЛЕКТИВНІЙ ВЗАЄМОДІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті висвітлюються особливості виховання толерантності у колективній взаємодії молодших школярів на основі творчого осмислення педагогічних доробків та ідей В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: виховання толерантності, молодші школярі, дитяча група, дитячий колектив, колективна взаємодія.

Постановка завдання. Сучасне українське суспільство переживає складний період розвитку, що характеризується загостренням криз та суперечностей і особливо позначається на особистісному становленні дітей та молоді. За таких обставин набуває важливості та актуальності виховання толерантності як необхідної передумови взаєморозуміння, злагоди і суспільної консолідації та згуртованості. Суспільні пріоритети поступово зміщуються з технічної та економічної парадигм у бік людського фактора, що спрямовує педагогіку на смислоцінні основи життя людини, на її екзистенційну сутність. Підґрунтям сучасної педагогічної парадигми виступають науково-світоглядні засади у вигляді гуманістично-рефлексивних методів пізнання, що змінюють уявлення про особистість, яка, крім соціальних якостей, володіє різними суб'єктивними властивостями, що характеризують її автономію, свободу, здатність до самовияву. Згідно з цим, закони духовного, соціального, фізичного розвитку, процеси та зміни, що відбуваються у внутрішньому світі дитини виступають орієнтирами виховної діяльності.

Постановка завдання. До ідей толерантності, самоцінності і свободи дитинства неодноразово зверталися в ході розвитку психологічної і педагогічної наук. У цьому зв'язку варто звернутися до педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, який проникнув у дитячий світ розумом і серцем. Метою статті виступило творче осмислення педагогічних доробків та ідей В. О. Сухомлинського у вихованні толерантності у колективній взаємодії молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Погляди педагога-гуманіста багато в чому співзвучні ідеям представників екзистенцій-

ної та гуманістичної психології і педагогіки (Дж. Бюдженталь, А. Маслоу, Р. Мей, К. Роджерс, В. Франкл та ін.). Глибина та багатовимірність педагогічних поглядів В. О. Сухомлинського утворює широкий простір для творчого пізнання та переосмислення науковцями і практиками.

Аналіз наукових джерел (О. Асмолов, М. Бердяєв, І. Бех, М. Липман, А. Реан, В. Слободчиков та ін.) дозволяє уточнити поняття толерантності як складне інтегративне особистісне утворення, що характеризується здатністю людини з повагою ставитися до інтересів, думок, поглядів, звичок і вірувань інших людей і виявляється в ціннісному ставленні до оточуючого. Значний потенціал у вихованні толерантності молодших школярів мають дитячі групи і колективи.

Педагогічна теорія виховання у групах і колективах створювалася багатьма вітчизняними та зарубіжними педагогами і психологами (Л. І. Божович, Л. С. Виготський, В. В. Караковський, Т. О. Коннікова, Г. С. Костюк, Я. Л. Колонінський, А. С. Макаренко, М. Монтессорі, Я. Морено, Л. І. Новикова, Б. М. Паригін, А. В. Петровський, С. Русова, В. О. Сухомлинський та ін.).

Виклад основного матеріалу. Погляди на проблеми колективу відображають сутність суспільних культурно-історичних процесів розвитку нашої країни, тому теорія і методика колективного виховання може розглядатися лише з позицій історичної перспективи. Сучасна стратегія у розв'язанні проблем особистості і групи передбачає поряд із якісним оновленням можливість збереження позитивних здобутків, підтверджених багатолітньою практикою. Створюються та розвиваються нові гуманістичні концепції виховання

у групах, побудовані з урахуванням єдності процесів соціалізації та індивідуалізації особистості, самореалізації в умовах спільної діяльності та стосунків, розвитку самоуправління та творчості.

Дослідники виявили подвійну природу дитячого колективу, який, з одного боку, виступає об'єктом педагогічного керівництва, а з іншого, – спонтанно розвивається через вільне спілкування та взаємодію дітей. Запорукою ефективного управління розвитком колективу та предметом педагогічної уваги виступає вся система різноманітних стосунків дітей та положення кожного в колективі. Водночас виховний ефект колективної взаємодії та спілкування може виявляти як позитивні, так і негативні впливи. Саме перебування дитини в одновіковій чи різновіковій групі не є гарантом розвитку та формування соціально-цінних якостей, а зумовлюється культурними засадами, на яких вибудовуються міжособистісні відносини. Вивчення доробків В. О. Сухомлинського доводить визнання керівної ролі вчителя й вихователя, оскільки за відсутності педагогічного керівництва у взаєминах між дітьми можуть виникати конфлікти, закріплюватися негативний досвід взаємодії та негативні поведінкові норми.

На відміну від А. С. Макаренка, що розглядав колектив та розвиток органів самоуправління як головну мету виховання, В. О. Сухомлинський убачав мету виховання у всебічному розвитку особистості, а колектив як дієвий засіб виховання. У вивченні колективу Василь Олександрович звертався до ідейної, трудової й творчої співдружності однодумців, у якій є внесок кожного для збагачення духовного життя, і з якої кожен щось черпає для свого особистісного розвитку.

Однією з найважливіших передумов формування виховного впливу колективу на особистість В. О. Сухомлинський уважав трудове життя і цінність праці. Йдеться не про виконання певної норми праці, а про трудове життя колективу й особистості. «Праця має стати смыслом життя, джерелом натхнення й радості колективу та особистості. Трудове натхнення, радість праці, одухотворення трудовою творчістю – могутня духовна сила, що зближує людей, пробуджує в дитини перше почуття, на основі якого поступово утверджується

громадянська гідність, – почуття потреби в зближенні з іншою людиною, у віддачі їй своїх духовних сил, у переживанні відповідальності за іншу людину. Це почуття потреби в іншій людині, що породжується колективною працею, і є найважливішим у всьому трудовому житті колективу» [3].

Педагог уважав, що у здійсненні виховного керівництва дитячим колективом, вчитель повинен враховувати, з одного боку, прагнення дитини до самоствердження, визнання та поваги з боку інших, виокремлення власного «Я»; а з іншого, – прагнення дітей до досягнення психологічного єднання з іншими, до спільної діяльності та спільних досягнень. Врахування цього дозволяє вихователю розв'язувати двоєдине завдання – сприяти розвитку мотивів єднання та спільності дітей у колективі й створювати умови для індивідуалізації розвитку кожного вихованця.

Педагогічна організація повноцінного розвивального предметно-просторового середовища та відповідна позиція вихователя в організації діяльності дітей забезпечують повноцінну реалізацію виховних та освітніх завдань, сприяють створенню сприятливої атмосфери для взаємовпливу дітей у колективі та формування толерантності й групової згуртованості. У таких умовах кожна дитина повною мірою розкриває свої найкращі якості та здібності і тим самим виявляє позитивний вплив на інших, у молодших дітей виникає емоційна готовність сприймати досвід старших, їхні поради, ставлення до навколишнього. Важливо, що ці позитивні почуття і звички переносяться дітьми в інші життєві ситуації.

Наскрізною ідеєю педагогічної концепції В. О. Сухомлинського виступає захист і підтримка дитинства. У працях «Серце віддаю дітям», «На нашій совісті – людина», «Виховання почуттів», «Педагогіка серця», «Народження громадянина», «Рани дитячого серця», «Народження добра», «Батьківська педагогіка», «Не бійтесь бути ласкавими», «Обережно: дитина!», «Учитель і діти» педагог-гуманіст переконує в самоцінності та значущості свободи дитинства, наголошує на уважному й толерантному ставленні до дітей та їхніх творчих проявів. Діти живуть за власними уявленнями про добро і зло, честь та людську гідність; мають власні критерії прек-

расного, навіть свій відлік часу. В. О. Сухомлинський писав: «Дитинство – важливий період людського життя, не підготовка до майбутнього, а справжнє, яскраве, самобутнє і неповторне життя. І від того, як пройшло дитинство, хто водив дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло в її розум і серце з оточуючого світу – від цього найбільшою мірою залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк. В дошкільному та молодшому шкільному віці відбувається формування характеру, мислення, мовлення людини. Можливо, все те, що приходить в розум і серце дитини із книги, підручника, уроку, приходить лише тому, що поряд з книгою – оточуючий світ, в якому малюк робить свої нелегкі кроки від народження до того моменту, коли він сам може відкрити та прочитати книгу» [2, 22]. А тому завдання школи та сім'ї вбачав в тому, щоб дати кожній дитині щастя, яке полягає в свободі самореалізації, творінні добра для інших, любові до людей та праці, насолоді від краси оточуючого світу.

На думку В. О. Сухомлинського, педагог допомагає дитині, з одного боку, увійти в дитяче співтовариство, а з іншого, – зберегти та розвинути свої найкращі індивідуально-неповторні особистісні риси, а тому повинен вибудовувати вихованій процес з урахуванням творчої реалізації кожного вихованця як умови розвитку колективної співтворчості; врахування індивідуальних особливостей дітей у визначенні рольової позиції у колективній взаємодії й комфортності перебування дитини у колективі; дотримання демократичного стилю керівництва.

У педагогічній теорії та практиці засвідчив ефективність підхід до організації та розвитку дитячого колективу як творчого співтовариства у процесі різних видів спільної діяльності дітей. Водночас, проектування кожного виду спільної діяльності є проектуванням процесу розв'язання дитячим колективом конкретних завдань щодо досягнення індивідуального та колективно значимого результату. Тим самим, життя та розвиток дитячого колективу розгортається як послідовне розв'язання завдань, що потребують колективної взаємодії, співробітництва та співтворчості.

Педагог уважав, що емоційний комфорт і затишок у повсякденній роботі досягається

завдяки виваженій та осмисленій підготовці щодо обладнання та облаштування приміщень з урахуванням потреб та інтересів, вікових та індивідуальних особливостей дітей. Істотну роль у правильній організації дитячого побуту відіграє організація середовища класної кімнати. У шкільних приміщеннях необхідні умови для органічного поєднання спільної та індивідуальної роботи, обладнання спеціальних приміщень для різних видів дитячої діяльності (кімната казок, кімната відпочинку, шкільний сад, театральна студія і т. ін.). Такий підхід уможлиблює самоорганізацію діяльності дітей на основі толерантності до вільного вибору; стимулює інтереси та розвиток творчої активності дітей різного віку через включення у різні види діяльності та спілкування.

Педагог наголошував, що багатогранне дитяче життя не вичерпується та не обмежується перебуванням у школі, а школа, у свою чергу, не обмежується накопиченням знань, здобуттям умінь та навичок. Школа повинна приймати дитину такою, якою вона є, допомагати в особистісному зростанні та берегти індивідуальність, акумулювати та інтегрувати життя дитини, забезпечувати соціалізацію. У здійсненні педагогічного впливу, постійно звертав увагу на доторкання до тонкої сфери почуттів і думок вихованців, досягнення тісного співробітництва, встановлення партнерських взаємин між дорослими та дітьми.

В. О. Сухомлинський уважав, що справжнім вчителем може стати лише той, хто ніколи не забуває, що й він був дитиною. Радив вчителям бути чуйними, уважно спостерігати за внутрішнім світом, почуттями та переживаннями своїх вихованців; обережати їх від напруженості, тривоги, страху, образ, конфліктів, які спричиняють неврози та психічні розлади; вірити в те, що кожна дитина здатна стати справжньою людиною. На вчителя, який постає «мудрим, люблячим захисником дитини», покладена велика відповідальність, оскільки досить часто діти приходять у школу скаліченими попереднім вихованням, обставинами родинного оточення. У статті «Як любити дітей» з цього приводу педагог зазначав: «Любити дитину – це означає захищати її від зла, яке ще оточує багатьох дітей у житті (маємо на увазі насамперед сім'ю). Щороку,

коли шкільний поріг переступають першокласники, з тривогою дивишся в очі дітям, які несуть у своєму серці рану. Я добре знаю цих дітей, знаю їхніх батьків, знаю долі й тривоги дитячої душі, знаю, що окремих дітей потрібно вже не виховувати, а перевиховувати. Ці діти в мене на особливому обліку, їх виховання я називаю захисним вихованням – воно становить важливу складову моєї педагогічної системи» [4, 302].

Велика увага в Павлівській школі приділялася проблемам дітей, що пережили горе, яких в повоєнні роки було чимало. «Зустрічаючи дітей, я кожного дня вглядаюся в їхні обличчя. Сумні дитячі очі – що може бути гіршого в складному процесі виховання... В тому, як вчитель ставиться до горя дитини, наскільки він здатний розуміти та відчувати дитячу душу, полягає основа педагогічної майстерності» [5, 195]. Уважав, що з дітьми із складних сімей, потрібно бути не тільки педагогом, але й цілителем та рятувальником дитячої душі.

Висновки і перспективи досліджень. Отже, формування толерантності, взаємодія і співробітництво дітей у колективах можливе за умов організації цікавої і змістовної діяльності з урахуванням вікових особливостей індивідуальних інтересів і захоплень кожної дитини. Під керівництвом педагога дитяча група перетворюється на розвивальне соціокультурне середовище життєдіяльності учнів,

що забезпечує входження у світ культури стосунків, співробітництва та співтворчості. Найбільшою мірою зазначений підхід може бути реалізований через особистісно орієнтовану модель виховання, що ґрунтується на розумінні, визнанні та прийнятті кожної дитини. Колективістське виховання має свої великі переваги як фактор розвитку толерантності та залучення дітей до найважливіших моральних цінностей. Саме в колективі шліфуються найтонші грані людини-громадянина, людини-трудівника, людини-культурної особистості. Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні організаційно-методичних засад колективної взаємодії і спілкування молодших школярів в умовах сучасної початкової школи.

Список використаних джерел

1. Савченко О. Я. Екологія дитинства: В. О. Сухомлинський і сучасна початкова школа / О. Я. Савченко // Початкова школа. — 2000. — № 211. — С. 1—4.
2. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / Сухомлинский В. А. — К.: Радянська школа, 1984. — 288 с.
3. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу // Педагогіка: хрестоматія / Уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. — К., 2003. — С. 436.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. — К.: Радянська школа, 1976—1977. — Т. 5: Як любити дітей. — 1976. — С. 292—308.
5. Сухомлинский В. О. Вибрані твори: в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. — К.: Радянська школа, 1976—1977. — Т. 4: Павлівська середня школа. 1976. — 384 с.

S. A. LITVINENKO

Rivne

TEACHING TOLERANCE IN THE COLLECTIVE INTERACTION OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN: UPDATING OF THE IDEAS OF V. O. SUKHOMLYNSKYI

This article highlights the features of tolerance in the collective interaction of primary school children on the basis of creative understanding of pedagogical works and ideas of V. O. Sukhomlynskyi.

Key words: tolerance, primary school children, a group of children, children's collective, collective interaction.

С. А. ЛИТВИНЕНКО

г. Ровно

ВОСПИТАНИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ В КОЛЛЕКТИВНОМ ВЗАИМОДЕЙСТВИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ: АКТУАЛИЗАЦИЯ ИДЕЙ В. А. СУХОМЛИНСКОГО

В статье освещаются особенности воспитания толерантности в коллективном взаимодействии младших школьников на основе творческого осмысления педагогических произведений и идей В. А. Сухомлинского.

Ключевые слова: воспитание толерантности, младшие школьники, детская группа, детский коллектив, коллективное взаимодействие.

Стаття надійшла до редколегії 17.07.2014